

Sagan om det stora skeppet Sverige och de sociala vetenskaperna

SVERIGE HÅLLER SIG flytande — måste segla vidare — på den stora oceanen. Eftersom endast några få torrdockor finns i världen måste alla reparationer och ombyggnader ske under seglats. Det är ett styvt jobb. Byte av rostiga skrovnitlar måste ske nit för nit för nit. Annars läcker det och livbåtar finns inte till alla. Nere i skrovets murkna dunkel lever matroser, kökspersonal och tredjeklass passagerare. Högst uppe på kommandobryggan tronar den pråliga kaptenen, som vanligen ägnar kvällarna åt ett parti bridge tillsammans med gräddan av passagerarna på förstaklass. Maskinchefen nere i skrovets djup brukar säga att det är han — ”Chiefen” — och ingen annan som är skeppets verkliga bas, eftersom det trygga dunket från hans ångkraft driver skeppet framåt. Kapten ler och påminner om att utan kommandoöverbyggnaden skulle kaos uppstå och orienteringen förloras. ”Gnisten” uppfångar svårtydbara signaler från den yttre rymd, som natttid hotfullt välver sig över skeppet, och han påstår sig veta vart och varför skeppet är på en oändlig resa.

I folklivet på promenaddäck kan man träffa på en psykolog. Någon att tala med när tanken på det bråddjup som öppnar sig under skrovet blir

alltför påtaglig. Eller när folk bara missförstår varandra, börjar bråka och blir rädda. Det händer allt oftare. En sociolog har också smugit sig ombord. Udda typ. Skriver på någon slags roman om hur förstaklassens passagerare kråmar och krumbuktar sig på soldäck. Hur kampen om stolarna förlöper och hur det inledande flirtiga samspelet vid embarkeringen stelnar till roller och dystra masker ute till havs. Ibland sitter han i baren och är full. Till någon har han uppgett sig som en ”deltagande observatör” — han är med fast han inte är med — och det finns ett rykte om att han varit ner i pannrummet och kloakerna. Oklart dock i vilket ärende.

En stormig höstdag började eldarna, matroserna och kökspersonalen bråka. Först med varandra och sedan steg misstämningen som ett muller ur skrovets djup. Det är alldeles för varmt, mörkt och trångt här nere, sa man. Hytterna måste byggas om och ångdriften ersättas med något annat. Dessutom är maskinchefen en riktig djävul. Han lyssnar aldrig på vad vi har att säga. Prata ni med kaptenen, sa chiefen ironiskt, så får ni se vem som bestämmer ombord. En sak skall ni veta. Stänger vi av ångan går det illa. Och nu är det dags att fylla på kol i ugnen.

En eldare och några matrosar bildade då en delegation och fann till slut vägen upp till soldäck. Kaptenen lyssnade och tummade på sin stiliga uniformsmössa. Han såg allvarligt ner på däcksplankorna. Senare under kvällens bridgespel nämnde han en passant sitt möte med eldaren. Imponerande karl, visste inte att han var så svart och stor. Kan väl aldrig vara så eländigt som det berättades. Märkligt att vuxna karlar inte lärt sig bita ihop. Under min tid i flottan fick vi... Men damerna tappade snabbt intresset. Sådana berättelser var helt enkelt inte riktigt trovärdiga. Framförallt var det ogörligt att utveckla en så råbarkad historia till en intressant konversation. Sorlet i salongen återgick till det gamla vanliga.

Måndag morgon upphörde tvärt ångmaskinens dunk. Någon fan har skruvat isär ångregulatorn, meddelade maskinchefen. Kaptenen log när han hörde "Chiefsens" upphetsade ton. Och kaptenen sade lugnt att jag har sedan länge en god kontakt med en eldare och hans matrosar. Jag tar och kallar upp dem till mig.

Nej, vi vet inte vem som skruvat isär ångregulatorn, men det kan nog ordna sig med gemensamma krafter, svarade eldaren. Men då får du se till att bygga om lite grann under däck och dessutom vill vi inte ha med "Chiefen" att göra. Ja, visst sa kapten. Jag bestämmer också att vi hädanefter skall ha regelbundna möten här hos mig. Också ni måste vara med och bestämma. Men, för att det inte alldeles skall gå åt helvete, vill ni vara snälla och skruva ihop regulatorn och starta maskinen igen när ni kommer ner?

En filosof och en statsvetare stod just och njöt

av sin konversation i brisen på promenaddäck, när skeppet tappade fart och vinden förlorade fräschör. De tänkte över sin belägenhet och gjorde slag i saken. Vi måste byta några allvarsord med kapten! På väg in i kaptenens hytt mötte de eldardelegationen, som nu var på väg ner till sina kamrater. Bullriga typer, undrar vilken klass eller kategori, sa filosofen. Sannolikt fripassagerare, sa statsvetaren. Kaptenen slog ut med armarna och log. Välkomna mina herrar!

Ni skulle kunna hjälpa mig med ett gemensamt problem, med betoning på gemensamt och inte problem. Alla måste vi fortsätta vår resa — svalka är också nödvändigt dessa dagar — om ni tar och bildar en liten förening skulle vi kunna bjuda in några intressanta typer av det slag ni just mötte. Ett slags studiecirkel. Dom behöver någon att prata med i pannrummet. En misstämning sprider sig och vi sitter ju alla i samma båt. Varför inte ordna intressant kvällsunderhållning med ett lite allvarligare innehåll där alla kan mötas och ha det gott? Lysande, sa filosofen, och såg liksom för sin inre syn en storslagen vision av folkupplysning. Jag sköter kallelser och stadgar. Om det behövs, skriver jag också protokoll på engelska, tyska och hjälplig franska, sa statsvetaren och rättade till slipsknuten. Allt måste ju skötas på rätt sätt. En suck av glädje gick genom hytten. Skeppet riste till och dunket hördes återigen i det välsignade skrovet.

När solen gått i moln morgonen därpå kom maskinchefen upp på bryggan. Kaptenen lade en gammal sjöfartstidning på stolen och gjorde en elegant gest med armarna, var så god och sitt, vad kan du ha på hjärtat? Jag slog ihjäl den slemme

eldaren och några av matroserna, sa "Chiefen". Nu går vi full fart framåt igen. Och min delegation?, frågade kaptenen förväntansfullt. Med eller utan deleganånting, svarade "Chiefen", nu skyfflar alla kol. Hoppas bridgespelet går bra.

Värre blev det när gnisten dök upp i slutet av veckan. Varför springer helt plötsligt alla hos mig, undrade kaptenen. Han började tröttna på allt tjafs, middagen skulle snart serveras och skeppskapet spelade ju upp. Men gnisten stod på sig: -Jag har uppfångat ett meddelande från den ryska ångaren Illusjin. Eldarna, matroserna och kökspersonalen har stängt av ångan och dragit ur bottenventilen. De har tagit över ett sjunkande skepp och de styr nu rakt mot oss. Vad gör du?

Vi inför naturligtvis allmän — vad heter det nu — rösträtt, sade då kapten. Alla ombordvarande måste nu hålla ihop och gemensamt bestämma hur vi skall hålla ångan uppe, låta bli bottenventilen och dessutom undvika kontrakurs med Illusjin. Men den storm som mullrade vid horisonten var som ett förebud om sämre tider.

När stormen nu vräkte havet över Sverige samlades alla barn, vuxna, gamla gummor och gubbar, matros och eldare, ja till och med "Chiefen", kring livbåtarna. Man målade dem vita och putsade på vinscharna. Någon skrev skyddande ord på båtar och frälsarkransar — "Neutralitet" och "Gud frälse oss från oväder" hade man präntat dit — och se stormen avtog i styrka. Kapten som nu också börjat spela bridge med eldaren varje torsdagskväll — utom när det blåste för hårt — var nöjd och belåten, trygg och glad. En sol lyste kring hans ansikte och allt var

ljus och lätt.

Men den turbulens som stormen lämnat efter sig spred oro och missmod. Ingenting var längre lika bra som det inte hade varit någon gång. Chiefens ögonbryn blev åter så där mörka, misslynta och stränga, som en gång för länge sedan då ångregulatorn gått sönder. Någon mystisk ämbetsman hade nu tydligen börjat dela ut gratis godis till ombordvarande besättning och passagerare. Den nye eldaren, många matros och framförallt kökspersonalen satt hela dagarna och snaskade ur sina godispåsar. Det hade börjat redan med livbåtarna — en del fick för sig att man kunde överge skeppet och att vi inte alla egentligen sitter i samma båt — och nu hade ingen lust att skyffla kol längre. All denna förtjusning över godis är förödande — den där studiecirkeln på tredjedäck där alla är med och ger sina små synpunkter på allt utom ångdriftens betydelse för sjöfarten kommer att utvecklas till en barnslig huggsexa — sa "Chiefen" med ännu bistrare uppsyn.

Kapten blev ledsen och trött. Han visste helt enkelt inte längre vad han skulle ta sig till med alla barn och gummor ombord. Statsvetaren lutade åt att det överdrivna intresset för godis kunde ha med oron efter stormen att göra. Tankarna trevade sig i riktning mot ett nytt slags studiecirkel — kanske i större skala än sist — men risken att det hela skulle kunna urarta på något sätt kunde bedömas som överhängande. Filosofen var tydligare. Liksom för hans inre stod nu visionen om den förlorade friheten klar. Det är frihet vi alla behöver. Fri sikt över haven och horisonten. Vi måste börja på nytt. Skruva isär

alla gamla berättelser om regulatorn, studiecirklar, livbåtar och allt annat bråte som samlats! Vi har läst för många sagor om Sverige som vore hon en lyxängare i en skyddad vik i utkanten av det stormiga havet. Jag har det! Människan måste välja bort det gamla, därför valfrihet. "Chiefen" muttrade bistert från sitt pannrum: Då får någon ta och välja att skyffla kol annars tappar vi — med förlov sagt herr filosof — styrfart och går på grund. Med eller utan kapten. Dysterheten lägrade sig över Sverige där hon strävade mot solnedgången.

Sänt från himmelen kommer då ett glädjebudskap. "Gnisten" rusar strålände ut från sin hytt med en uppfångad signal från den yttre rymden. Räddning kan och kommer att ske genom att hela skeppet helt enkelt blir större. Denna fantastiska tillväxt kommer att ske -inte genom ombyggnad under däck, inte genom studiecirklar och möten av allehanda slag, inte heller genom den gamla hantverksmässiga nit för nit för nit under seglats-metoden. Nej, det större skeppet skapas här och nu genom allas bidrag. Genom att vi helt enkelt springer fortare på promenaddäck och klättrar efter väggarna i hytt och pannrum. Det låter otroligt, men är vår sanna frälsning. En ny vetenskap är född med ett budskap om en tävlan där var och en väljer sin egen bästa gren. Man kan på det sättet faktiskt få hela skeppet att växa i samtliga riktningar.

Ett jublande budskap är oss sänt! Vi springer alltså lever vi! Vi växer alltså flyter vi.

Kan det vara sant? Ett rop rullar fram genom hyttkorridorerna på första, andra och tredje däck, sveper därefter som en storm längst promenad-

däck, drar omkull alla solstolarna med deras fladdrande tyg i vinden, och rullar dånande ner för alla trappor och lejdare; var är sociologen? Vi måste få veta hur en påhittig, bildad och eftertänksam person ställer sig till budskapet! Inne i baren när dånet slutligen vår hjälte, där han sitter i psykologens knä och näbbas lite om gender-teori. Han kommer på benen med simmiga ögon och lyckas resa sig så elegant och nonchalant som den prekära situationen medger.

Tillväxt annars sjunker vi? Ja, kanske, kanske inte. Han söker efter orden. Förväntan stiger. Eldaren och hans matrosor tornar upp sig i barens rök. Tillväxt, annars dör vi? Tillväxt, annars sjunker vi? Tillväxt utan ånga och eldare? Tillväxt är att springa fortare, att sälja mer till varandra, tillväxt är som att äntligen få fast mark under fötterna? Tillväxt som en enda gigantisk sprintertävling ombord?

Tillväxt som hela grejen när skeppet bara sväller och växer?

Vad säger du?

Ursäkta, ursäkta, säger sociologen, med ett återfunnet leende och banar sig väg i massan som flockats. Han har just funnit på råd. Ursäkta, jag har ett viktigt möte på promenaddäck. Filosofen, statsvetaren och jag har fått ett uppdrag från Sjöfartsverket att utvärdera studiecirkelarna på tredjeklass. Dörren slår igen och i luftdraget bildas virvlar i röken. "Gnisten" knäpper på radion och dansen börjar i baren.

Rolf Å Gustafsson,
professor i medicinsk sociologi,
Arbetslivsinstitutet